

LBRIS

We know
books

Radu-Sebastian Ungureanu, Mihai Zodian, Ana Raluca Alecu
Andrei Miroiu, Mihaela-Adriana Pădureanu, Radu-Alexandru Cucută

**Cooperare și conflict în
Relațiile Internaționale
O introducere**

INSTITUTUL EUROPEAN
2021

Cuprins

Relațiile Internaționale – domeniu al cercetării interacțiunilor din mediul anarhic	7
Radu-Sebastian Ungureanu	
Stat și putere în problematica securității naționale și internaționale	13
Radu-Sebastian Ungureanu	
Abordările clasice ale Relațiilor Internaționale: rolul moralității în politica internațională	23
Radu-Sebastian Ungureanu	
Dezbaterea raționalistă: între inevitabilitatea conflictului și posibilitatea cooperării	35
Radu-Sebastian Ungureanu	
Raționalitate, costuri și strategii în disciplina Relațiilor Internaționale	47
Mihai Zodian	
Modele formale raționaliste: de la anarhie la diplomația coercitivă	61
Mihai Zodian	
Provocări la adresa teoriilor statocentrice	77
Radu-Sebastian Ungureanu	
Teoriile reflectiviste ale Relațiilor Internaționale: relevanța ideilor actorilor	89
Radu-Sebastian Ungureanu	
Războiul interstatal	101
Ana Raluca Alecu, Andrei Miroiu	
Perspective normative în controlarea violenței interstatale	113
Radu-Sebastian Ungureanu	
Regulile sistemului internațional	125
Radu-Sebastian Ungureanu	
Organizații internaționale	137
Mihaela-Adriana Pădureanu	

Conflicte intrastatale	151
Radu-Sebastian Ungureanu	
Intervențiile armate străine	165
Radu-Sebastian Ungureanu	
Globalizare și comunități politice	177
Radu-Sebastian Ungureanu	
Amenințări non-statale, gestionare interstatală: terorism și război antiterorist	189
Radu-Alexandru Cucută	
Rolul statelor în gestionarea globalizării economice	201
Radu-Sebastian Ungureanu	
Uniunea Europeană – între ideal și realitate	213
Mihaela-Adriana Pădureanu	
Amenințări non-statale, gestionare interstatală: combaterea schimbărilor climatice	227
Radu-Alexandru Cucută	
Index	239
Note despre autori	253

Relațiile Internaționale – domeniu al cercetării interacțiunilor din mediul anarhic

Oamenii au format comunități pentru a-și crește șansele de a supraviețui, ca indivizi și ca grupuri. În căutarea a ceea ce-și doreau, triburi, orașe, imperii și state-națiuni au intrat în contact cu alte formațiuni de organizare socială, într-un mediu lipsit de autoritatea capabilă să le garanteze ordinea. Prin comerț ori război, cele mai vechi forme de interacțiune între comunități umane ce trăiesc în condițiile anarhiei, tranzacționările de bunuri și idei au pus în mișcare un circuit ce conectează lumea din ce în ce mai strâns, într-un proces început în preistorie și care continuă până azi. Volumul de față intenționează să ofere o privire asupra modului în care este interogată teoretic această permanentă dinamică a politicii mondiale, urmărind atât formele cooperării, cât și pe cele ale conflictului. În acest scop, în cele ce urmează este făcută o scurtă prezentare a istoriei disciplinei, precum și a principalelor linii de gândire ce o caracterizează.

Fondarea Relațiilor Internaționale ca disciplină autonomă a apărut ca urmare a necesității ridicării unor întrebări fundamentale legate de interacțiunea ultimă dintre societăți care este războiul. Mai precis, prima conflagrație mondială a părut, prin ororile pe care le-a făcut posibile, să pună sub semnul întrebării existența însăși a civilizației. Căutarea unor răspunsuri asupra cauzelor unui asemenea conflict, posibilitatea evitării pe viitor a înfruntărilor armate ori a condițiilor păcii au declanșat o întregă investigație asupra politicii internaționale în care cercetătorii au folosit puncte de plecare diferite, fundamentate inițial mai degrabă în raționamente de ordin juridic și etic. Înscrierea Relațiilor Internaționale în câmpul Științelor Politice a fost făcută după cel de-al Doilea Război Mondial, când cel care-i poate fi considerat „părintele fondator”, Hans Morgenthau, a ridicat problema esențială a definirii raporturilor dintre state în termeni de putere, provocând argumentările folosite inițial. A apărut astfel un domeniu academic ce poate fi caracterizat drept unul al dezbaterilor. Aceste permanente discuții sunt rezultatul firesc al faptului că cei care se apropie de problemele din această arie folosesc lentile diferite pentru observarea unui mediu extrem de complex și dinamic, filtrele conceptuale folosite pentru interpretare indicând fiecare, într-un fel, o altă realitate.

Se pot face mai multe tipuri de clasificări ale abordărilor teoretice din această disciplină, iar în cele ce urmează vor fi punctate două dintre ele, folosite în mai multe capitole din cadrul volumului. O primă distincție este una care este

comună tuturor științelor socialului, și se referă în esență la raportul cercetătorului cu aspirațiile cunoașterii pe care intenționează să o dobândească. Martin Hollis și Steve Smith diferențiază astfel între o tradiție explicativă și una interpretativă. Prima dintre ele este inspirată de Științele Naturii, aspiră la obiectivitate și îl are ca mare reprezentant pe Émile Durkheim. Cealaltă, recunoscând limitele eforturilor de a studia un domeniu din interiorul lui, se inspiră din discipline umaniste precum Istoria, urmând astfel opțiunile epistemologice ale lui Max Weber.¹

Aceste două mari drumuri de cercetare a socialului pot fi folosite și pentru a ordona orientările Relațiilor Internaționale în termenii unei periodizări. În acest sens, marca primei dezbateri a acestui domeniu, ce și-a căpătat trăsăturile definitive la începutul Războiului Rece, a fost tensiunea dintre moralitatea fondată în universalism față de cea a particularismelor. În mod evident, pornind de la două filosofii diferite asupra naturii umane, formele clasice ale liberalismului și realismului se înscriu în tradiția interpretativă. Cea explicativă este vizibilă în discuția apărută în anii stabilității strategice și expansiunii interacțiunilor economice ai anilor '70-'80. Sub presiunea științificității, neorealismul și neoliberalismul și-au formulat pozițiile în oglindă, având ca preocupare centrală definirea rațională a intereselor de către actori, dar lăsând la o parte preocupările de ordin etic.

Există însă și dezbateri între aceste două uriașe perspective. În prima dintre acestea, din anii '60, un răspuns „tradiționalist” a fost construit pentru a răspunde expansiunii metodelor behavioriste, inspirate de matematizarea importată din Științele Naturii. Celebra replică a lui Hedley Bull, „Și gândirea este cercetare!”², trebuie înțeleasă ca un adevărat protest al opțiunii intelectuale clasice, ce afirmă valoarea propriilor investigații în fața pretențiilor oponenților că doar metodologia de ordin cantitativist ar putea gira validitatea cunoașterii.³

La ora actuală, nemulțumirile față de limitele grilei raționaliste dominante la sfârșitul Războiului Rece au dat naștere unor noi poziții, ce readuc până azi în discuție modul în care felurite entități sociale modifică lumea prin ideile lor, înscriindu-se astfel în linia interpretativă. O tabără „reflectivistă”, extrem de eterogenă, încearcă să provoace parcimonia explicativă a punctelor de vedere ce

¹ Textul de referință pentru clarificarea acestei deosebiri este Martin Hollis, Steve Smith (1990), *Explaining and Understanding International Relations*, Oxford: Clarendon Press. În limba română, o discuție epistemologică în același sens poate fi găsită în Martin Hollis (2001), *Introducere în filosofia științelor sociale*, București: Trei.

² *apud* Carsten Holbraad (1990), “Conclusion: Hedley Bull and International Relations”, în J. D. B. Miller, R. J. Vincent (eds.), *Order and Violence: Hedley Bull and International Relations*, Oxford: Clarendon Press, p. 193.

³ Robert Jackson, Georg Sørensen (2013), *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, 5th Ed., Oxford: Oxford University Press, pp. 43-46.

unesc neorealismului cu neoliberalii în efortul lor explicativ.⁴ Amintind doar trei din liniile acestor perspective alternative, merită menționate mai întâi cele de ordin constructivist, originare în curente din sociologie de factură weberiană precum interacționismul simbolic. O a doua mare familie de abordări ar fi cele generic numite „teorii critice”, care adoptă o atitudine conștient militantă pentru a face o lume mai bună, cercetătorul fiind chemat să-și integreze propriile convingeri în abordarea domeniului. În fine, deconstrucția conceptuală tipică post-modernismului este o direcție ce se poate intersecta, dar nu obligatoriu, cu cea precedentă, dedicată fiind descoperirii înțeleșurilor ascunse ale discursurilor și practicilor politice.⁵

Cea de-a doua mare încercare de clasificare a perspectivelor Relațiilor Internaționale folosită pe parcursul acestei cărți este cea propusă de Martin Wight. El identifică, de fapt, trei mari tradiții intelectuale ce traversează epocile în care pot fi încadrate reflecțiile din domeniu. Foarte sumar spus, o prezentare mai detaliată fiind făcută în capitolul dedicat teoriilor clasice, Wight descoperă punctele de rezistență ale unui dialog fără sfârșit purtat între cei care se înscriu într-una din taberele „realistă”, „raționalistă” și, respectiv, „revoluționistă”. Primii ar fi cei care, precum Machiavelli, insistă pe relevanța politicii de putere în condițiile anarhiei. Linia ce și-l alege ca reprezentant pe Grotius insistă pe posibilitatea co-existenței pașnice în interiorul unei societăți. În fine, gânditori ce urmează raționamente de tipul celor făcute de Kant ar fi imaginat o lume mai bună pentru întreaga umanitate.⁶

Cadrele de clasificare de mai sus sunt, de fapt, foarte generale. O multitudine de abordări se dezvoltă pentru fiecare temă importantă, construind dezbateri specifice. Războiul, instituțiile internaționale, dezvoltarea, integrarea europeană ori globalizarea sunt doar exemple de preocupări ce cunosc propria

⁴ Formularea cea mai cunoscută a punctelor ce unesc provocările la adresa raționalismului este cea oferită de Lapid. Yosef Lapid (1989), “The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era”, *International Studies Quarterly*, 33(3): 235-254. Trebuie precizat că, de obicei, dezbaterile metodologice din anii '60, dintre „tradiționaliști” și behavioriști, nu este numărată, de unde și desemnarea generalizată a celei contemporane, urmând titlul articolului lui Lapid, drept „a treia”.

⁵ Am abordat sumar asemenea probleme epistemologice și în altă parte. În acest sens, v. de exemplu, Andrei Miroiu, Radu-Sebastian Ungureanu (2006), „Introducere: domeniul Relațiilor Internaționale”, în Andrei Miroiu, Radu-Sebastian Ungureanu (coord.), *Manual de relații internaționale*, Iași: Polirom, p. 13, sau Radu-Sebastian Ungureanu (2010), *Securitate, suveranitate și instituții internaționale. Crizele din Europa de Sud-Est în anii '90*, Iași: Polirom, p. 10.

⁶ Martin Wight (1991), *International Theory: The Three Traditions* (edited by Gabriele Wight and Brian Porter), Leicester: Leicester University Press.

dinamică teoretică. În principiu însă, în aceste discuții oarecum specializate se pot identifica multe dintre elementele fundamentale ale perspectivelor de referință, devenind inteligibile prin raportarea la raționamentele cele mai cunoscute. Utilizarea celor două criterii sumar prezentate ar trebui, din punctul de vedere apărat aici, să ofere o mai bună înțelegere a deschiderii oferite de fiecare perspectivă, de aici decurgând și relevanța fiecăreia pentru diferitele teme de cercetare.

Ca și alte Științe ale Socialului, nici Relațiile Internaționale nu au reușit (încă?) să formeze un cadru epistemologic și metodologic specific care să fie general acceptat. Eforturile teoretice din domeniu ar trebui astfel considerate ca fiind ceva asemănător unor lentile, diferite în esență, prin intermediul cărora sunt „decupate”, observate și, în final, interpretate felurite secțiuni ale unei realități problematice și dinamice. Incredibila complexitate a lumii face, pe de o parte, necesară fixarea unor înțelesuri pentru a putea face abstractizarea necesară trecerii la conceptualizarea pe care o cere orice proces intelectual. Pe de altă parte însă, aceeași complexitate cere o permanentă readaptare a acestor constructe la cele studiate. Acesta este, se poate spune, o explicație foarte simplă pentru existența permanentelor dezbateri din interiorul disciplinei Relațiilor Internaționale – fiecare cercetător își alege, de fapt, propriile lentile. Singura posibilitate de suplinire și, posibil, de depășire a limitelor evidente date de constrângerile oricărei perspective este dată de capacitatea înțelegerii liniilor celor mai influente abordări. Instrumentele necesare studierii acestui domeniu pot fi căutate mai ușor cu ajutorul unor „hărți” epistemologice, și acesta este motivul fundamental pentru modul în care este structurată această carte dedicată oferirii unei introduceri în cercetarea conflictului și cooperării în Relațiile Internaționale.

Volumul de față este construit, dat fiind scopul său, pe o logică de ordin didactic. În acest sens, în organizarea sa poate fi descoperită mai întâi o secțiune dedicată prezentării sumare a conceptelor fundamentale și a teoriilor cele mai influente din domeniu, într-un mod care presupune o minimă cunoaștere prealabilă a acestora. O a doua secțiune privește, de fapt, câteva teme de cercetare considerate reprezentative în acest sens. Sunt oferite exemple de interogări intelectuale specifice ale anumitor problematici, dar și câteva discuții privind forme de interacțiune caracteristice epocii actuale. Pretenția autorilor nu a fost cea de a oferi o privire exhaustivă asupra interacțiunilor contemporane din politica mondială, ci de a oferi elemente ale apropierei de asemenea subiecte. În ceea ce privește argumentarea, dat fiind obiectivul proiectului, sunt folosite mai degrabă perspective foarte vizibile, fiind astfel preferată sinteza în fața subtilităților. Susținerea ideilor prin referințe a urmărit același scop, audiența preconizată – studenți din România – făcând să fie preferate ca repere manuale foarte cunoscute în lume, și astfel validate didactic, și titluri disponibile în limba română, pentru a permite celor interesați un acces cât mai facil la o bibliografie relevantă.

Date fiind constrângerile de mai sus, nu pot, alături de ceilalți autori ai volumului, decât spera că nu am sacrificat prea multe detalii în schimbul unei clarități nesigure. În final, nu ne rămâne decât speranța că, în măsura în care acest volum își atinge, fie și parțial, scopul declarat, vom reuși să deschidem interesul cititorilor spre asemenea teme, urmând ca din eforturilor acestora să apară în viitor texte mai bine structurate și argumentate. În definitiv, cum lumea nu se oprește, tot astfel trebuie să continue și eforturile pentru a o face inteligibilă.

Bibliografie

- Holbraad, Carsten (1990), „Conclusion: Hedley Bull and International Relations”, în J. D. B. Miller, R. J. Vincent (eds.), *Order and Violence: Hedley Bull and International Relations*, Oxford: Clarendon Press.
- Hollis, Martin, Steve Smith (1990), *Explaining and Understanding International Relations*, Oxford: Clarendon Press.
- Hollis, Martin (2001), *Introducere în filosofia științelor sociale*, București: Trei.
- Jackson, Robert, Georg Sørensen (2013), *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, 5th Ed., Oxford: Oxford University Press.
- Lapid, Yosef (1989), „The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era”, *International Studies Quarterly*, 33(3): 235-254.
- Miroiu, Andrei, Radu-Sebastian Ungureanu (2006), „Introducere: domeniul Relațiilor Internaționale”, în Andrei Miroiu, Radu-Sebastian Ungureanu (coord.), *Manual de relații internaționale*, Iași: Polirom.
- Ungureanu, Radu-Sebastian (2010), *Securitate, suveranitate și instituții internaționale. Crizele din Europa de Sud-Est în anii '90*, Iași: Polirom.
- Wight, Martin (1991), *International Theory: The Three Traditions* (edited by Gabriele Wight and Brian Porter), Leicester: Leicester University Press.

Stat și putere în problematica securității naționale și internaționale

Radu-Sebastian Ungureanu

Relațiile Internaționale pot fi definite ca acea ramură a Științei Politice care studiază actorii și interacțiunile acestora din mediul social nesupus unei unice autorități politice. Într-o clasificare foarte simplă, păstrată în acest text, perspectivele teoretice din domeniu pot fi încadrate în două categorii: abordări statocentrice (cele care privilegiază, sau chiar recunosc doar, statele ca actori sociali relevanți), pe de o parte, și cele care recunosc un rol important și actorilor non-statali. Un al doilea criteriu (care se suprapune în bună măsură cu cel precedent, din motive legate de istoria disciplinei) avut în vedere în tratarea perspectivelor și problematicilor propuse vizează încadrarea abordărilor în „generații” de teorii. Fără a intra pentru moment în detalii, este evident faptul că există o puternică legătură între mediul politic și cel intelectual, întrucât schimbările politice majore (de exemplu, sfârșitul Războiului Rece) cer un nou efort de natură a le face inteligibile.

Această primă discuție are un caracter introductiv în domeniul Relațiilor Internaționale, drept pentru care va încerca să-i definească specificul disciplinei. Pentru aceasta trebuie pornit de la termenii fundamentali ai disciplinei, stat și sistem internațional, în funcție de care este formulată problema securității. Aceasta este definită în termenii unei relații de putere dintre state, lucru de natură a o înscrie în câmpul mai larg al Științelor Politice.

Stat, suveranitate, sistem internațional

Locul preponderent acordat statului între actorii politici, dar mai ales în Relațiile Internaționale, se datorează unei proprietăți esențiale a acestuia – „suveranitatea”. Termenul indică o pretenție a acestei entități politice de a nu se supune unei alte autorități, ceea ce implică dreptul (și responsabilitatea) de a-și urma propria politică internă și externă.¹ Prin legăturile dintre ele, statele constituie un sistem internațional. În cuvintele lui Hedley Bull, acesta „se

¹ În acest sens, v., de exemplu, Andrei Miroiu (2006a), „Evoluția sistemului internațional până în 1914”, în Andrei Miroiu, Radu-Sebastian Ungureanu, *Manual de relații internaționale*, Iași: Polirom, pp. 19-20.

formează când două sau mai multe state au contact suficient între ele și au un impact suficient unul asupra altuia pentru a le face să se comporte – cel puțin într-o oarecare măsură – ca părți ale unui întreg”.² Suveranitatea de care se bucură statele face ca principalul atribut al sistemului internațional să fie anarhia, în sensul că nu există o autoritate capabilă să impună ordinea în sistem. Acest înțeles al anarhiei este, de fapt, singurul acceptat în Relațiile Internaționale, nefiind confundată cu dezordinea sau haosul. După cum se va arăta în capitolul următor, o abordare a domeniului, Școala engleză, căruia îi aparține și Hedley Bull, autorul deja amintit, este, de fapt, centrată pe ideea unei ordini anarhice, sau, mai clar, a unei ordini în condițiile anarhiei.

Înțelesul suveranității postulat aici este cel specific epocii moderne, al cărui început Relațiile Internaționale îl consideră, în mod convențional, ca fiind marcat de de pacea din Westphalia din 1648, ce a pus capăt Războiului de 30 de ani. Prin prevederile sale, acest acord a consacrat suveranitatea drept principalul criteriu al clasificării actorilor internaționali.³ Acest principiu, apărut în Europa Occidentală, s-a răspândit ulterior în întreaga lume.

Principiul suveranității consacră o ruptură fundamentală față de epoca precedentă, una a ierarhiei. Potrivit gândirii politice medievale, lumea politică occidentală era definită de unitatea morală a creștinătății. În vârful piramidei imaginarului politic se aflau împăratul roman (al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană) – a cărui principală misiune era apărarea și răspândirea credinței – și papa, în calitatea sa de vicar (locuitor) al lui Hristos pe pământ. Reforma cunoscută de creștinătatea occidentală prin apariția și răspândirea confesiunilor protestante a presupus respingerea nu doar a papei ca șef al Bisericii, ci și a întregii ierarhii politice. Războiul de 30 de ani, căruia i-a pus capăt pacea westphalică, a fost, în esență, un război religios, ce a opus Sfântul Imperiu, romano-catolic, puterilor protestante. În mod surprinzător, Franța, cea mai mare putere a epocii, a cărei politică era condusă în epocă chiar de un prinț al Bisericii Romano-Catolice, cardinalul Richelieu, a intervenit însă de partea protestanților. Gestul a rupt solidaritatea morală presupusă de aderarea la aceleași principii religioase. Prin faptul că a pus interesul național (*Raison d'État*, în termenii săi), din motive legate de puterea pe care ar putea să o câștige competitorii țării sale (Habsburgii, casa domnitoare în Sfântul Imperiu, prin posesiunile lor, înconjuraseră Franța), mai presus de unitatea confesională, cardinalul Richelieu poate fi considerat, probabil, „primul om politic în sens modern”.⁴

² Hedley Bull (1998), *Societatea anarhică. Un studiu asupra ordinii în politica mondială*, Chișinău: Știința, p. 8.

³ Asupra semnificației tratatelor westphalice, v., de exemplu, A. Miroiu (2006a), „Evoluția...”, *op. cit.*, pp. 19-22

⁴ În mod evident, comportamentul cardinalului, inacceptabil după standardele morale ale epocii, n-a scăpat criticii contemporanilor. „Dacă există Dumnezeu, cardinalul

Alegerea momentului westphalic drept consacrare a principiul suveranității (și sistemului internațional) nu e, în mod evident, decât o convenție. În fapt, în Evul Mediu autoritatea imperială nu s-a întins niciodată, nici măcar nominal, asupra întregii creștinătăți occidentale (de exemplu, insulele britanice au scăpat acesteia), iar după Carol cel Mare (sec. IX), nici măcar asupra totalității părții continentale. Pe de altă parte, ideea unității morale religioase era încă larg răspândită în vremea Revoluției Franceze (1789). Altfel spus, pacea westphalică este importantă prin faptul că, din punct de vedere juridic, a consacrat principiul suveranității, dar din punct de vedere social este doar un punct pe calea lungii schimbări a ideilor politice europene, de la imaginarul imperial-moral (după cum ne spun chiar și termenii „roman” și „catolic”) la proclamarea diversității specifice epocii statului-națiune. Dihotomia dintre „universal” și „particular” rămâne însă, după cum se va vedea, o constantă a discuției asupra Relațiilor Internaționale.⁵

Statul-națiune

Procesul de constituire a statelor în sens modern (înzestrate cu atributul monopolului asupra violenței legitime) a presupus și un proces paralel de constituire a corpului politic care să legitimeze aceste instituții (statele), adică ceea ce numim azi „națiuni”. Apariția noilor comunități politice a cerut, în cele câteva secole necesare afirmării sale, atât o redefinire a cadrului moral de referință (s-au impus atât în dauna localismului politic, cât și al universalismului religios, ambele specifice lumii medievale), cât și o relativă nivelare socială (prin recunoașterea reciprocă între membrii comunității ca purtători ai idealurilor naționale).⁶

Richelieu va avea de dat socoteală pentru multe. Dacă nu... mă rog, a avut o viață plină de succes”, ar fi spus Papa Urban al VIII-lea la moartea acestuia, în 1642. Louis Auchincloss (1972), *Richelieu*, New York: Viking Press, p. 256 *apud* Henry Kissinger (1998), *Diplomația*, București: Bic All, p. 50. Capitolul 3 al cărții lui Kissinger („De la universalitate la echilibru: Richelieu, Wilhelm de Orania și Pitt”) este o lectură foarte bună pentru înțelegerea epocii din punctul de vedere al Relațiilor Internaționale.

⁵ Asupra înțelesurilor suveranității la începutul epocii moderne (Jean Bodin, Thomas Hobbes și Immanuel Kant), v. de exemplu, Gabriella Slomp (2008), „On Sovereignty”, în Trevor C. Salmon, Mark F. Imber, (eds.), *Issues in International Relations*, 2nd Ed., London; New York: Routledge. O perspectivă totodată complexă și foarte clară asupra problematicii suveranității din lumea medievală până azi poate fi găsită în Robert Jackson (1999), „Sovereignty in World Politics: A Glance at the Conceptual and Historical Landscape”, *Political Studies*, 47 (3): 431-456.

⁶ Pentru o discuție mai largă asupra acestui subiect, v. de exemplu, Radu-Sebastian Ungureanu (2013), „Identități și comunități politice”, în Daniel Biró (coord.), *Relațiile*

Procesul constituirii națiunilor a presupus o diferențiere, adesea violentă, a lui „Noi” față de „Ceilalți”. Exemplul oferit de apariția primelor state-națiuni – Anglia și Franța, care s-au constituit în urma Războiului de 100 de Ani, din sec. XIV–XV – este elocvent în acest sens: un francez s-a definit ca francez întrucât știa că NU era englez, și invers. Această diferențiere față de exterior a fost însoțită de omogenizare internă. Cardinalul Richelieu, ce s-a aliat cu protestanții pentru a feri Franța de pericolul habsburgic, este și cel care a zdrobit mișcarea hughenotă (protestantă) în numele unității morale dinăuntrul frontierelor.⁷

Adevărata consacrare politică și intelectuală a „națiunii” a venit însă în perioada Revoluției Franceze (1789), iar secolul al XIX-lea a însemnat, din acest punct de vedere, extinderea principiului în întreaga Europă. Naționalismul s-a confundat practic cu liberalismul în lupta împotriva ordinii „vechiului regim”, a legitimității monarhice tradiționale și ierarhiei sociale formale. Suveranitatea populară a înlocuit-o pe cea monarhică, astfel încât națiunea a devenit corpul politic ce legitimează statul. Trebuie precizat că unitatea națională poate fi definită pe baza folosirii mai multe criterii, fie acestea de ordin etno-lingvistic, ideologic, religios etc. Recunoașterea internațională a ideii organizării statelor pe principii naționale a venit prin afirmarea principiului auto-determinării naționale (orice popor are dreptul la un stat pe care să-l guverneze), propus de președintele american Woodrow Wilson și recunoscut prin pacea din 1919, ce a pus capăt Primului Război Mondial. Principiul a consacrat destrămarea imperiilor europene și constituirea Poloniei, Iugoslaviei, Cehoslovaciei, precum și unificarea politică a spațiului locuit de români.⁸ Decolonizarea de după sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial a adus recunoașterea acestuia și pentru lumea „non-albă”.⁹

internaționale contemporane. Teme centrale în politica mondială, Iași: Polirom, pp. 44-45.

⁷ Pentru mai multe amănunte asupra relației dintre statalitate și război, v. și capitolul dedicat războiului interstatal.

⁸ Independența Finlandei, Poloniei și statelor baltice sau unirea Basarabiei cu România se datorează, de fapt, destrămării imperiului rus în 1917. În martie 1918 noul guvern bolșevic a semnat pacea de la Brest-Litovsk cu Germania, retrăgând astfel Rusia din război. Tratatul postbelic – la care Rusia, aflată în plin război civil, nu a participat datorită nerecunoașterii internaționale a guvernului său – au consacrat însă noile state ca urmare a adoptării principiului wilsonian al auto-determinării naționale. Alte nou-proclamate state – Ucraina, Armenia, Azerbaijan, Georgia etc. – nu au rezistat, suveranitatea asupra lor fiind reclamată de noua putere de la Moscova în decurs de câțiva ani, pe măsură ce își impunea autoritatea în fața contestatarilor. Procesul similar de destrămarea Imperiului Otoman nu a avut însă la bază acest principiu, ci politica sferelor de influență a marilor puteri, aranjamente între acestea, logici dinastice etc..

⁹ R.-S. Ungureanu (2013), „Identități...”, *op. cit.*, pp. 45-48.

Puterea ca element de diferențiere a statelor

Termen definitoriu al întregii Științe Politice, „puterea” are, în Relațiile Internaționale, câteva înțelesuri specifice. Fără a încerca aici inventarierea acestora, câteva menționări sunt totuși necesare. Trebuie astfel mai întâi notat modul în care este folosit pentru definirea actorilor. Juridic, atributul suveranității definește o egalitate formală între state, întrucât toate aceste entități politice resping o autoritate deasupra lor. Din punct de vedere politic însă, statele se deosebesc prin puterea pe care o dețin, adică prin capacitatea de a influența și, respectiv, de a fi influențate de alți actori. Puterea este un element atât de important în definirea relațiilor internaționale, încât termenul poate fi folosit chiar ca sinonim pentru „stat”, în măsura în care este discutată prezența acestuia în mediul anarhic. Mai mult, se poate diferenția între „mari puteri” și ceilalți jucători care sunt puterile minore. Marile puteri se definesc chiar prin influența pe care o au asupra afacerilor lumii, putând afirma interese globale, adică la nivelul întregului sistem, dar și capacitatea de a le apăra, eventual prin forță.¹⁰

Distincția în termeni de putere a produs și diferențieri legale, în particular în aria securității internaționale. La sfârșitul epocii napoleoniene, marile puteri învingătoare – Marea Britanie, Austria, Rusia și Prusia – au stabilit un cadru general de rezolvare pe viitor a diferendelor dintre ele, tocmai în ideea uriașei responsabilități care le revine. Concertul de putere astfel stabilit era gândit ca un mediu ce ar permite marilor jucători să-și negocieze interesele în situațiile ce ar putea degenera. Scopul aranjamentului era găsirea unor soluții acceptabile pentru aceștia și, pe cale de consecință, îndepărtarea posibilității apelului la mijloace violente pentru rezolvarea diferendelor. Acceptarea Franței, statul învins, în acest mecanism trebuie înțeleasă în termenii stabilității viitoare: excluderea sa ar fi presupus riscul nașterii unui sentiment al revanșei, iar această mare putere, ce a putut susține douăzeci de ani de războaie, să devină în scurt timp una revizionistă. Acestui element militar trebuie să i se adauge însă și unul ideologic, întrucât Franța acceptată nu mai era condusă după principiile Revoluției, ci una în care legitimitatea monarhică de drept divin fusese restaurată. Invitația de a participa la acest club era rezervată marilor puteri recunoscute ca atare, iar criteriul fundamental era demonstrarea acestei pretenții în luptă: chiar dacă în epocă Spania era încă centrul unui uriaș imperiu colonial, faptul că nu a participat, de fapt, la înfrângerea lui Napoleon a făcut să rămână în afara Concertului.¹¹

Această diferențiere între state este în vigoare și astăzi. Membrii permanenți ai Consiliului de Securitate al Națiunilor Unite sunt marile puteri învingătoare în al Doilea Război Mondial – Statele Unite, Rusia (ca moștenitoare a Uniunii Sovietice), Franța, Marea Britanie și China. Dreptul de veto de care se bucură aceștia face ca nici o decizie în domeniul securității internaționale să nu poată fi luată de Națiunile Unite împotriva intereselor lor.

¹⁰ Martin Wight (1998), *Politica de putere*, Chișinău: Arc, p. 58.

¹¹ A. Miroiu (2006a), „Evoluția...”, *op. cit.*, pp. 25-26.